

# Tükör és tükörkép között

BENEY ZSUZSA

1930-ban született Budapesten. Költő, író, esszéíró. Tanulmányait a Budapesti Orvostudományi Egyetemen végezte; nyugdíjba vonulásáig tüdőgyógyászként dolgozott. Orvosi munkája mellett több regényt, számos vers- és esszékötetet publikált. Évekig tanított a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Legutóbbi írását 2002. 4. számunkban közöltük.

Alábbi írása a *Szó és csend között* című kötet (Liget Műhely Alapítvány, 1993) folytatása, akaratlanul is számos ponton érintkezik Földényi F. László *A villám és a kő között* című esszéjével.

*Isten létének bizonyítéka — mondanám, ha ezzel nem a létezés egy olyan formáját látszanék bizonyítani — vagy vágnék bizonyítani —, mely nem bizonyíték, hanem csak hit által lehet valósággá, s melynek valóságossága, nem-lehető bizonyítékaival különös módon az én hit nélküli létezésemet is csaknem áttöri — ez a létezés fogalmával leírhatatlan létezés legmegrendítőbben a világ tükrjelenségeiben lesz valóságossá.*

De vajon miért? Ezek a bevezető sorok egy hajdanán írott könyv első szavai, bevezetés a verset és a prózát egyesítő és mindörökre elválasztó szavakról, melyekben a „között”-et, a látható és láthatatlan, fogható és foghatatlan, valóság és látvány egymásba indázó, mégis mindig különálló, különmű, soha nem egyesülő ket-tősségét próbáltam tükrözni. De ezt az alapvető kérdést, amit most újra e szöveg bevezetéseként megismételtem, azt, hogy a között jelenségét miért tekinthetjük Isten bizonyítékául, nem is kíséreltem megválaszolni. Abban bíztam, hogy a jelenségek közötti úr, ez a virtuális válaszvonal, mely mindörökre elválasztja a létezés egyik formáját a másiktól, az őszet a téltől, a hajnalt a reggeltől, a teremtést a születéstől, haldoklást a haláltól, a szerelem ekstázisát az örületétől és a sors történéseit a végzet emberen felüli történéseinek törvényeitől, az utólag kirajzolódott mintát a láthatatlanul előre bevésettől, melyben Isten ujjvonását kell megsejtenünk, olykor még akaratunk ellenére is (hiszen éppen ez az ellenállhatatlan sejtés különbözteti meg sorsunkat végzetünktől, a látszólag elfogadottat a mindörökre megérthetlentől, az ugyanannak kétneműségét) — hogy ez a hajszálnyi úr, akkora, mint a vízfelszín és a levegő, mint a levél két oldala között összesimuló (és mégis tátongó) érintés — egyszerre érintés és a semmi anyagisága, ez majd megmutatja önmagát — talán úgy is mondhatnók, a teremtés rajzolatának folyondárfonalát.

Csakhogy eljön az idő, amely nem tűri a kimondás megkerülését. Nem tudunk tisztán és őszintén meghalni, mielőtt tisztán és őszintén el ne mondanánk azt, amit egy életen át képtelenek voltunk megfogalmazni. Nem merülhetünk el a halál elképzelhetetlenül ismeretlen tengerében, a tökéletesen másféle létezésben, amit ugyanezzel a tehetetlenséggel nemlétnék nevezünk — holott tudjuk, hogy ha Isten egyszer megteremtette a létet, mindörökké megszűnik a nemlét lehetősége, s tudjuk azt is, hogy nemcsak az ismerlent, hanem a kimondhatatlant, a lét ki-

mondhatatlan másneműségét nevezzük nemlétnek — s így egyszer meg kell fogalmoznunk a tükör rejtélyét, mely valóságának (e virtuális valóságnak) mélyén oly nagyon rokon Isten virtuális valóságával.

De a tükörről mégiscsak könnyebb beszélnünk, és a tükör és tükrözés közötti másneműségről is könnyebb, mint Isten és a teremtés viszonyáról. Mert amiként a tükör visszavert sugarainak nincsen köze ahhoz a térbeliséghez, amit *csak* látunk, Isten képzetének sincs köze téren és időn felülálló, ezért láthatatlan és érzékelhetetlen láthatatlanságához.

Nem a lét és a nemlét, hanem a van és a nincs érzékiségének határán állunk. Isten éppen úgy létezik, mint amennyire a lét fellett áll: egyszerre benne a világban, saját teremtésében, amely sohasem lehet idegenné tőle, soha le nem válhat a mindenség testéről: hiszen a megteremtett mégis része marad az isteninek. Különös fogalom a teremtés, összetéveszthetetlen az alkotással — és mégis, mindennapjainkban, gyakran ugyanazzal a jelentéssel használjuk. A teremtés, mely az ember számára csak sejtelemként, csak tükör által, homályosan látható, befejezhetetlen, örökre szóló folyamat, a teremtő és a teremtett örökös uniója, melynek csak kezdete van és vége sohasem: átmenet az idő és az időtlenség dimenziói között. Az időben kezdődik, sőt: nemcsak kezdődik, hanem megteremti az időt, biztosan ő teremti, létezésünk ez alapvető dimenzióját — és ugyanekkor megfoszt az időbeliség bezártságától, a világot az időtlen, az isteni felé nyitja meg.

Csakhogy az időben élő emberi lélek, amelynek örök szükséglete a dimenziók fogózókorlátja, nem képes az enélküli létezés elviselésére. Kezdetről és végről, vagy kezdetről és soha-nem-befejezendőről beszélünk, a teremtő és a teremtett különbözőségéről, holott ez a megkülönböztetés nem azért érvénytelen, mert a kettő elválaszthatatlanul összeolvad, mert Isten világában egyszerre létezik a megkülönböztetés és megkülönböztethetlenség: az egy és a kettő mindennapi életünkben megkülönböztethetetlen különvalósága és egyesülése. A tükörkép létének valóságossága és semmisége — ezért merem azt állítani, hogy Isten létének bizonyítéka — amennyiben bizonyíthatónak tartjuk azt, ami lényegénél fogva ellenáll a bizonyíthatóság földi fogalmának —, a föld azon jelensége, mely értelmünkkel felfogható, de egy másik, magasabbrendű értelemmel sohasem lehet az: a világ tükörjelenségeinek transzcendenciája.

A mi világunk örökre és ellenállhatatlanul a tér világa, a három néma dimenzióon sem túl, sem innen mást nem tudunk elképzelni. Ha vonalról, vagy síkról beszélünk, az is mindig a térbelinek része, éppen úgy, mint a pont, amelyben kioltják egymást az egymást metsző hullámok (hiszen az egyenes sem más, mint szemünk számára észrevehetetlen rezgés). Létünk e három kiterjedéshez kö-

tött — e háromhoz, vagy a kiterjedéstelen, tértelen létezéshez, amelyet éppen ezért nevezünk nemlétnek, a nem-térbeli lét meghatározás helyett. Az, ami anyag, a teremtés e csodálatos megnyilvánulása, ami a teremtettség eleme és egyben szimbóluma, a tértől és a térben kapja életét, a földi világ egyetlen tárgyának kivételével. Ez az egyetlenegy tárgy, mely anyag és szimbólum, mely teremtett és önmagát folytonosan újratерemti, a tükör. Fizikai létében hordozza önmaga metafizikáját, egyszerre része a világnak és teremtője is annak, olyan tárgy, amelynek felszíne mögött nincs kiterjedés, mely a valóságból megteremti a nem-valóságot, az isteni teremtés ellentéte és egyben kiegészítője, egyszerre látható és láthatatlan. Felülete mindig üres, semmiféle saját tartalma nincsen, de felülete sohasem lehet üres, amit rárajzol egy láthatatlan ecset, sohasem lehet a semmi. Mélyéről törnek elő a láthatóság sugarai, messzi távolba nyúló mélyéről, mely valójában nincsen, és mégis van. Nem a tér látszik mögötte, hanem a tér láthatósága, az anyagról levált kép, az anyagnak önmaga számára ismeretlen arca — és ki tudhatja, hogy a benne megjelenő látvány valóban az anyag képe-e, hogy az anyag látható-e, vagy talán az, amit közvetlenül látni vélünk. Az anyag is csak tükörkép, még ha nem is egyetlen felszínről verődik vissza.

Vagy lehetséges, hogy mégis egy felszínről, mindig arról, amit Isten a létezés tükréül teremtett, s aminek csak látható töredéke a víz felszíne, az üveg csillogása vagy a meleg levegőben megforduló délibáb? Lehet-e, valószínű-e, hogy mindaz, amit látunk, csak tükörkép, s az anyag sem más, mint a láthatatlannak szemünkben tükröződő láthatósága. Isten saját képmására teremtette az embert, de az, amit az emberből, az emberről látunk, nem képmás, hanem tükörkép. És így Isten egyszerre lenne a láthatatlan és kiterjedés nélküli teremtő, s önmaga tükörképe is, tükör, melyben megelevenedik, láthatóvá és térbelivé lesz a teremtett. Térbelivé, tehát anyaggá. Csakhogy a tükör, térbelisége hiányában vajon anyag-e? A tükröző vízfelszín, nyugodt nyári deleken vagy télen, a fagy beálltakor, a megfagyás előtti pillanat halálos dermedtségében, a hajnali rózsaszínben lassan megszínesegetten vagy a lassan kialakuló alkonyat elszürkülésében, minek nevezhető? Hiszen nem tükörlap, hanem mélyen, mind mélyebben áramló víz, akkor is örvénylő, ha tó, és akkor is, ha a Föld nagy részét beborító tenger. Hatalmas tölcser, fordított spirál, egyszerre függőleges és körkörös mozgás, s a körök, amelyek láthatatlan mélyében lehúzzák és megtartják, horizontálisak. Nem három, hanem végtelenül sok dimenzióban él, mozog és áramlik a víz, s ez a sodrás mégis megteremti önmaga felszínén a saját anyagából szőtt, leválaszthatatlan hálót, a fátyolt, melynek nincsenek szemcséi, nincsenek hurkai és rései sem, hanem megszakíthatatlan, és amelynek lényege ez a megszakíthatatlanság. A tükör, a tükrözés megszakítható, de a felszín, mely magában

hordja a tükrözés képességét sohasem az. A tenger szélfúttá hullámai millió törött cserépre bontják a nap egyenletes fényét, de vajon ez a tükrözés megcsalja-e a szemet? Megcsalható-e a szem, hiszen a látvány, mint látvány, mindig valóság, a látvány valósága, mely nem azonos a tapintás, a kiterjedés valóságával. Isten nem azonos teremtményével, a világgal, mert nem térbeli, mint a teremtés. Saját képére és hasonlatosságára alkotta az embert, de a világba ennek a képnek és hasonlatosságnak tükrözését helyezte. És vajon lehet-e, hogy az, amit mi Istennek látunk, a láthatatlan Isten, a mi szemünkről tükröződik láthatatlanságába?

Elképzelhető, és így kimondható-e az ember számára a láthatatlan? Hiszen nyelvünk, és különösen a nyelv legmagasabb fokú művészete, a költészet csakis képek leírásából áll. Legyen a költészet témája bármily absztrakt, szövegünk, a szavak rendje mindig a mondanivaló térbeliségét tükrözi, magát a teret, nemcsak a képek, hanem a gondolatok közegét is. Miként a látható, az érzékelhető világ, ugyanúgy a belőle kiemelkedő absztrakcióké, és ugyanúgy a belőle megszülető feltevéseké is, a teret használja arra, hogy gondolatait érzékletesbe fordítsa, az érzékelés jelképeiből kinövő indázat csavarulatainak megteremtésére, a felemelkedésre és a lehullásra. Gondolataink, mint a szomorúfűz ágai, felemelkednek és lehullanak, mindig vissza a földhöz, az érzékelésből, a látásból és a tapintásból kinőtten. A test érzékel, de talán van olyan pontja a létezésnek, olyan térbeli kiindulása — vagy fókusza — a látásnak, ahonnan mi magunk is csak érzékelések csomópontjának látszunk, s az anyag, testünk anyaga nem másnak, mint a külső világból származó reflexiók megvalósulásának, megszilárdulásának, folytonosan változó kombinációnak, egy komplex vegyület szakadatlanul változó állandóságának, amelyben az állandóság nem más, mint örök változás, és a változás az állandónak formája, önmaga álma és tükörképe. Talán lelkünk mélyén az örökös félhomály, figyelemnek és álomnak egymást keresztező sugarai hozzák létre a bennünket körülvevő tükörfelületű kamrát, amelyben mindent megsokszorozva, a végtelenig oda-vissza verődve látunk, ezt a bűvös tükörszobát, amelyben a kinti világ bentivé válik, és a bent a kintinek fiktív képévé. Mert tükör az álom is, éppen olyan visszavert sugárzás, mint az, amit nyitott szemmel látunk, és az álom éppen olyan rejtelmes kamrába zár, mint az üvegtükrök labirintja. Újra és újra visszavezet oda, ahonnan elindultunk, és a labirintus kamrájában végül is ugyanaz a belső szörny, sajátmagunk sugárkibocsájtó fénye — vagy álfénye — fal fel bennünket, mint amelynek visszaverődését életünk minden cselekedetében megcsillantjuk. Ez a tükör a folytonos visszatérés, kényszermozgás, újra és újra befelékanyarodás, a labirintus a saját mozgásunk, életünk folytonosan befelé csavarodó útja, még akkor is, ha a fény szálai keresztezik, erősítik vagy kioltják egymást. Az álom sík-

jai, ezek a fényt át-nem-eresztő falak éppen úgy megteremtik a tér illúzióját, mint ahogyan a foncsorozott üveg visszavert sugarai tesszik, s az álom éppen úgy összefogja a mulandót, megteremtve az abszolút jelen időt, mint ahogyan a tükörben talán egyedül jelenik meg a tökéletes pillanatnyiség, a múlt és a jövő által nem határolt jelen, az egyidejűség soha máskor nem tapasztalható, mérhetetlen pontossága — az, amit a mozgás, önkéntelenül is mindig eltorzít, s ugyanígy eltorzít minden, ami mozog, tehát minden, ami létezik. Ez a kimondhatatlan szinkronitás csak a tükörnek és csak Istennek tulajdonsága — és talán ezért is mondhatjuk, hogy „Isten létének bizonyítéka”, ez a létezés fogalmával leírhatatlan létezés legmegrendítőbben a világ tükörjelenségeiben lesz valóságossá.

A tükör örökös jelenideje a látványé, Isten jelenideje a teremtésé. A semmiből létrejövő világ, Isten szemével mindig a születés pillanatában van, az, amit mi folyamatnak látunk, az ő látásában az egyetlen pillanatok sora, egyszerre belépés az időbe és időtlenség — de semmiképpen nem az idő folyama, még csak nem is tenger, amelyből a létezés kiemelkedik. A semmi és a lét határa, ahogyan a tükrözött kép a lét és a semmi határán újra és újra megfogamzik, az abszolút szükségszerűség, a dolgok láthatóságának bizonyítéka. A láthatatlan megtestesülése a semmiben, amely megőrzi és felnagyítja a látás titkát, a szemünkbe verődő fényt — szemünkbe, melyet magunk sohasem láthatunk, ha nem tükörképét látjuk, vízben, ezüstben, üvegben vagy egy másik szem hajszálvékony hárttyáján. Megkülönböztethetetlenül a másik szemet és a belemélyedő sajátunkat, s mégis, a kettősség egyesülésének örömét még a könnyek fátyolán átderengve is. S ahogyan a két egymásba mélyedő szemről nem tudjuk, melyik a tükör és melyik a tükrözött, éppolyan kevésbé a világról és önmagunkról, hogy melyik a látó és melyik a látvány, s hogy sajátmagunkat nem csak a világban tükröződve szemlélhetjük-e, a világot pedig abban a tükörben, amit bennünk teremt meg? A sugarak oda-vissza cikáznak, anélkül, hogy valahol is megállapodhatnának, mert a tükör mozdulatlan, de a tükrözött mindig mozgásban van, és talán ez a képe Isten mozdulatlanságának és a teremtett világ szüntelen mozgásának. Isten mozdulatlanul, örök állandóságába temetkezve teremtette ezt a földet, minden növényével, állatával, a madarak és a porban-csúszók sokaságával, angyalok és emberek seregével népesítette be, egyetlenegy helyet hagyva a mozdulatlanságnak, saját másféle, igazi tükörképének. Nem hasonmásának, hanem a tökéletes, mindent magában foglaló mozdulatlanság tükörképének, a mindent magában foglaló teljességgel szemben a mindent kiüresítő semminek, a halálnak.

Valóban azt jelentené-e ez, hogy a halál nem más, mint Istennek ellenképe? A teremtéssel szemben a pusztulás, a világgal szemben a sötét, a magassággal a mélység? Hiszen ha a kettőt (e

két gyűjtőnévvel jelölt végtelenséget) megfordítjuk, akkor — ha valódi tükörképekről van szó — Istenben a halált, a sötétben a világot, a mélységben a magasat látjuk. Szimmetriának nevezhetjük-e ezt, vagy éppen a szimmetria ellentétének, megfordíthatóságnak vagy örökösen merev lerögzítettségnek? A tükör képét csak az ember érti, semmi más (talán egyes állatok). De a tóparti fa mindörökre a tóparton áll, lássuk bár mi, emberek, koronájával a vízbe mélyedőnek, vagy a víz mélyébe magasodónak, lássuk bár leveleit a föld felszíne felé felülről, az ég háttéréből, vagy a víztükör mélyéből, egy tükrözött égbolt felől közeledni — a kettő választóvonalára felé, ami nem tartozik a térbeli létezők tartományába. Megint csak ki kell mondanunk, hogy a háromdimenziós térben nem láthatjuk valóságosnak azt, ami mint teljesség és nem mint rész kétdimenziós. Rész, az egész hiányának jelképe, miként a tükör is az, a másik, a túloldali, a másik fele nélküli kép, egyszerre létező és nem-létező, valóságos és nem-valóságos jelenség, emberszem-alkotta. De az is lehet, hogy Isten, vagy Isten alkotta az emberszemet a tükörkép felismerésére és egyben tükrözésre alkalmasnak — talán azért, hogy bele ne vakuljunk fényességébe és elviseljük, pajzsába tekintve a Medúza földöntúli szépségét. Mert feltételezhetjük, hogy a mi végesre állított szem-fókuszunkkal egészen látjuk a részt, és sohasem vagyunk képesek a valóságos egész meglátására — hiszen ennek felismerése, akárcsak megteremtése Isten egyedüli kiváltsága, egyszerre az egzaltáció ragyogása és a tökéletes magány tragédiája.

*Tükör által homályosan?* A teremtés mindenféle fátylakkal, homállyal, védőpajzsokkal fedi el önmagát, hogy én-jét önmaga látásától megóvja — hiszen ez a látás megvakítaná, és a teremtett világ rendjét újra ellepné a káosz. Nem a láthatatlanságtól, hanem az elviselhetetlen fénytől, amit sem Isten, saját magába mélyedve, sem képe, az ember, a kép eredetijére emelve pillantását, nem tudna elviselni. Isten, aki nagyobb fény minden elviselhető és minden elképzelhető félynél, elemésződne önnön lángjában akkor, ha ezt a lángot nem venné körül a szivárványos aurák koncentrikus köreivel, mint a kavics csobbanását a néma hullámok gyűrűi viszik tovább, egyre táguló világegyetemek felé. És hány meg hány körön, hullámon, fényfátyolon át nézünk mi a nap felé, mely csak morzsája annak a nagysággal vagy fényerővel kifejezhetetlen világosságnak, mely belevakul önmagába. A fény, a tükörbe nézve vaksötétet lát, akárcsak Isten, ha önmagába tekint. A közvetlen és a tükrözött fény Istenben egyesül — és a mi számunkra iszonyatos sötétséggé oltja ki egymást.

A tükör egészen láttatja azt, amit birtokában és hiányában, csak mint felet szemlélhetünk. Egyszerre birtokában és hiányában? Igen, kell, hogy a tükör közelünkben legyen, különben feltétlenül

egésznek látjuk azt, amit így csak a látható világ felének — de a látható világ felének csak a tükör hiányában, a kiegészítés lehetősége nélkül látjuk. Kizárólag abban a paradox helyzetben, amelyben a van és a nincs, a létezés és a létezés hiánya egyesülnek, tükörképéül annak a teljes énnak, amelyet csak nem-létében, csak visszaverődésében látunk, és amit nem láthatnánk, ha a magunk számára láthatatlanul nem létezne. S nem láthatnánk, ha e láthatatlan arcban nem lennének szemeink, amelyek képesek a nem-létezőnek, a tükör látszat-valóságának, mint igazi valóságnak meglátására, s ha nem élnénk a képzeteknek abban a világában, amelyben az üres látvány felcserélhető a fogható valósággal, felcserélhető és összetéveszthető, s e megtévesztésben nem ennek örületét, hanem elfogadhatóságát érzékelnénk. Ha nem lennénk a semmi látására teremtve, nem ismernénk a víztükörben a platánfára, a szigetre és saját magunkra, sőt, nem is szeretnénk bele saját tükörképünkbe, mint egykor az a görög ifjú, akit a sima vízben tükröződő álarc, mint egy valóságos létező, örökre odaláncolt önmagához.

Mert vajon nem ugyanez-e a helyzet az emberi lélek másik felével, vajon nincs-e szükségünk a másikra, hogy saját magunkat, a valóban fél testet és lelket egésznek képzeljük, megfosztva az alázat képességétől, és nincs-e szükségünk a hiányra, annak a másik léleknek hiányára, aki elhítheti velünk, hogy magányosan csak a világ felét birtokolhatjuk. Az a teljesség, amit ember és világ harmóniájának érzünk, csak egy másik szembe mélyedve érhető el — az *ezüstpillantás* nemcsak a kettéosztott lelkeket, hanem az egységben helyreállt lelket és a világot is összekapcsolja. Csak az egymásba mélyedt két szem képes, bár a másik tekintete kitölti látómezejét, a világ teljességének meglátására. A beteltség nem akadályozza meg a látómező gazdagodását — csak éppen nem a fizikai világ megérthető törvényei szerint.

Csak a teljesség képes a teljesség befogadására, s így a világban, mint egy tükörszoba fantasztikumában, újabb és újabb teljességek nyílnak meg előttünk, a létezés újabb és újabb tartományai, a csillagoktól a szubatomiikus részecskékig. Mindezt azonban csak úgy látjuk egésznek, ha a valósághoz mint félhez hozzáadódik a látszat, mint a világ másik fele. A sötétségben nem látszanak a tárgyak, de tükörben látszik a sötétség, mint egy fekete bársonytakaró, mint a szemhéj belső fele, mint a teremtés előtti létezés. Isten csak *tükör által látható, homályosan*, láthatatlansága csak ebben a virtuális sugárzásban lesz láthatóvá. Ezért tudjuk egyidejűleg létezését, és tudjuk azt is, hogy e létezés számunkra sohasem igazán tudható, egyszerre valóságos és nem az, megközelíthető és mindegyre távolodó.

Vajon tudatunk szimbóluma-e a tükör, vagy a tüköré tudatunk? Létezésünk?

De ha, miként álmainkban, megpróbálunk mögé hatolni, ott valóban a semmivel találkozunk. A tükörnek, miként nincs három dimenziója, „mögött”-je sincs — holott ez a kettő nem következnek egymásból. Az, ami hátlapja, s ami mint tárgyat mégis elfogadtatja a világgal, az ezüst, a higany, a foncsor bevonata, vagy a víz mélysége, legyen az elnyugodott tengervíz, vagy pocsolya, mely még nem tudott visszahúzódni az áradás után, legyen bár üveglap, melyet hátulról a sötétség határol, már nem tükör. S ha így nézzük, a tükör nem fizikai, hanem másféle, tán azt is mondhatnánk, hogy metafizikai valóság. Annak ellenére, hogy a tükrözésnek, a fény-sugarak visszaverődésének pontos fizikai törvényeiből feleltünk iskolás korunkban, s részleteire emlékszünk vagy nem, valóságosságuk emléke kitörölhetetlenül él bennünk. Csak későbbben, sokkal későbbben tanultuk meg, és ezt sem tudjuk, csak sejtjük éppen, hogy a fizikai van megférhet a fizikai nincs-csel, hogy a valóság nem egy, hanem kétrétegű is lehet, kétféleképpen létező, fogható és ál-alakban, a pusztá látvány földiségében megjelent, s hogy az, amit fizikailag behatárolhatunk, kiszökhet e határok közül a határtalanba, a foghatatlanba, a hangok birodalmából a némaságéba, az egymásba mélyedő szemekben kötésként érezhető szeretetből a láthatatlan szeretet tükörfényébe, a másféle, nem-találkozó lelkek közösségébe. Megtanulhatjuk, hogy miként a tükör fizikai értelemben nem megfogható, nem tárgy, nem valóság, az, aki már nem jár közöttünk, nem megfogható, nem test és nem valóság, éppen olyan létező, mint a tükör által kivetített másik fele a világnak. Másik fele a léleknek, melyet éppen úgy sugárzásnak érzünk, részben a saját, láthatatlan lelkünk sugárzásának, tükrözésének, mely egyedül győzhet meg bennünket arról, hogy a lélek, ha láthatatlanul, testtelenül, mégis valóság, hiszen *fele* valaminek, amit minden idegszálunkkal valóságnak érzünk.

De csakugyan annak-e? Valóság-e a számunkra a távollévő, az elforduló, a halott, és a valósághoz hozzátartozik-e az állandóság? Vajon a holtak fel-felbukkanása a felejtés tengeréből, az emlékezés szigetei nem csak káprázatunk részei-e? S a még nagyobb kérdés: vajon nem valóság-e a káprázat is, és ha így van, saját lelkünk létezése nem testünk káprázata-e, miként az is lehetséges, hogy e mulandó, törékeny, romlandó test a lélek káprázata? Vajon valóban Isten teremtette-e a földet, és nem a föld teremtette-e istenét, mert ahogyan a léleknek az anyag, ugyanúgy nélkülözhetetlen az anyagnak a lélek — vajon a káprázat nem lehet-e maga is valóság, és vajon az anyag és káprázata, a káprázat és az anyag elválasztható-e egymástól? Van-e valami, bármi értelme annak a kérdésnek, hogy kié volt az első szó, hang a teremtésben, hiszen a teremtetség egyben örökkévalóság is, nem a múltba, nem a jövőbe, hanem a jelenbe ágyazott örökkévalóság? Hiszen a tükör is — és itt visszatértünk ahhoz, amin már előbb is elámultunk, és amin egész életünkben ámulunk,



anélkül, hogy ezt az ámulatot tudatunk valaha is észrevenné —, a tükör is az örökkévalóság jelenét reflektálja, számára sem létezik sem múlt, sem jövő, s a káprázat, amit megteremt, éppen annyira jelenlévő, mint amennyire múlthatatlan. A tükrözött változik — de a tükörkép, maga a tükrözés, a tükrözöthöz képest változatlan, tökéletes jelen, olyannyira, hogy hasonló jelen időt a tudattal rendelkező, a mulandóságot sejtjeiben őrző ember soha, sehol nem tapasztalhat, és ezért, valójában, meg sem érti. Pedig a pillantás, valamennyi pillantásunk ugyanilyen mulandó és ugyanilyen örökkévaló: jeléül vagy jelképéül annak, hogy létezésünk kettős, éppen annyira tartozik az idő, mint az időtlenség birodalmába — és lehet, hogy ez jelenti azt, hogy Isten képére és hasonlatosságára alkotta az embert. Talán tükörképéül, hogy benne önmagát, a létezőt, és önmagát, a teremtőt egyszerre szemlélhesse. Akkor pedig, számára, nem vagyunk más, mint tükörkép, mint káprázat, és így magunk számára sem lehetünk ennél sem többek, sem kevesebbek, s az, amit mi gondolkozásnak képzelünk, nem más, mint az ámulattal egyjelentésű tükrözés.

Láttam a tenger tükrét nyugalmasan végigsimulni a horizont széleig, láttam déli napfényben, mint hatalmas világoskék üveglapot, és láttam éjszaka is, amikor a Holdat, édestestvérét, anyját és szerelmesét fogadta be, és sugározta vissza az égre, e két gyöngy-kagylót, két ezüstitányért, az egyiket betakarva, vékony fekete selyemleppellel, a másikat, magát is tükröt, egy láthatatlan sugárzás párájába öltözöten. Két egymásba mélyedő, egymás fényét újra és újra visszasugárzó néma lap, mintha szemben állnának egymással, mintha, mint minden valódi tükrőben, az oppozíció tenné lehetővé egymás látását, mintha csak a merőleges sugár tükröződnék, s ez a képzet határozza meg létezésünket föld és ég, világ és Isten között. Holott a hold és a tenger egyneműek, egymásba merülnek úgy, ahogyan a nap és az ég esti vörös felhői, vér, vadság és áldozat mind a kettő, egymás kiöntött vére éppen úgy, mint az egymástól kiöntött vér, gyilkos és meggyilkolt, egymástól megkülönböztethetetlenül. Ha van ellentét ezen a kozmikus színpadon, az csak a napnak és a holdnak, a nappalnak és az éjszakának, a világosságnak és a sötétségnek ellentéte lehet, csak ezek fogadhatják be és verhetik vissza egymás sugárzását, nem is a látható-láthatatlan, hanem a gerjesztő és a gerjesztett ellentétében, talán úgy, mint ahogyan a teremtő és a teremtmény áll, egyszerre szemben egymással és egymás mellett, a létezés ugyanegy burkában.

Mert a tenger nem a szembenálló holdat tükrözi. Lehet, hogy a legfényesebben akkor, ha a telehold az égbolt zenitjén áll — de a szembenállás fogalma a mi számunkra nemcsak a helyet, hanem a minőséget is jelzi, a dolgok jellegének rejtett ellentétét. A víz és a hold *egyneműek*, és nem csak abban, hogy mindkettő női princípium. Egyneműek teremtettségük rejtelmességében, a vi-

zek ősi surrogásában és a ráfigyelő hold éles csendjében. Egyne-műek keménységükben (a víz a legkeményebb anyag), és ugyanígy keménynek tűnik a kihűlt hold ezüstlapja — és mégis, mindkettő lágynak is tűnik, hullámmzónak az egyik, változónak a másik, összekötve az árapály misztériumával. A gyöngy tompa, langyos szivárványossága és az ezüst hidege, mindkettő legendák és mesék alakjaival benépesítve. A víz a jelen és a jövőendő, a születés közege, a világ születésétől a gyermekéig — a hold a múlté, kihűlt és élettelen. Mégis testvérek ők, de szerelmük nem a testvérszerelem szenvedélye, nem a bűnön is átívelő vad vágy, a hasonló anyag egyesülésének kiáltása, és nem is a szelíd egymásmellett-élés nyugalma. Ősibb és tudattalanabb szerelem ez, nem más, mint a tükörben felvillanó, a tükör szélének szivárványszíneiben játszó egység, a megkülönböztethetlenség vágya, nem merőleges, hanem súrló tükrözés, olyan, amelyhez nem kell a tükrözött fénye. Ha nem is látjuk a holdat, ezüsthídja megjelenik a víz fodrain, és ha sokáig nézzük a holdat, egyszerre csak meglátjuk benne a teremtés ősi vizeinek páráját, a lélegzettel átjárt párát, melyről nem tudjuk, víz-e vagy lehelet, és meghalljuk az egy szó nyomán kiszakadt hangot, mely már-már levegő: *legyen*.

Tükröződhet a szellem is, a lélek, nemcsak a gondolat és nemcsak az érzés, hanem az ide-odaverődő kimondhatatlan tudás, az emlék közössége, nemcsak a szerelem, hanem a testvériség is. Nem biztos, hogy a tükörben mindig az anyag alakul káprázattá — talán vannak olyan láthatatlan tükrök, amelyben a szellem veri vissza önmagát, másféle szépséget teremtve az egyszer beleszivárgott szépből, talán képet az amorf színből és szavakat a kimondhatatlan érzésekből. Talán ahogy az ember, mint hasonmás, tükröképe Istennek, a tükröképben megszületett, a szellem szépsége is a tükör láthatatlan oldalán születik az anyagból és hagyja el születésének helyét úgy, hogy sohasem hagyja el azt, s a világ, mint óriási tükröfelület, örökre őrzi mindazt, amit befogadott, csakúgy, mint azt, amit kibocsájtott magából.

Talán ezért nem ismeri a teret, és a térnek is ezért marad örökre idegen.

De mi is látszik akkor, ha ez a hatalmas, sima, szélein lehajolni lát-szó tömör felület megtörik, és milliónyi apró üvegcserepre törede-zik. Üvegcserepekre, melyeknek nemcsak felülete, hanem a törött hasadékok, törésvégek, az egész óriási labirintus, amit ezek a törésmenti vonalak létrehoznak, villogni és ragyogni kezd, valamennyi része módosítva, elfordítva, prizmaként elhajlítva a nap eddig homogén sugárzását? Ha nemcsak a felület, hanem a felület hajlatai, görbéi, a hullámok és a hullámokat létrehozó egyre kisebb fodrozások, a végtelenségig megtörve csillogni kezdenek, oly módon megemelve a fény intenzitását, hogy emberi szem nem képes

azt elviselni? Tükör, vagy tükrök, vagy tükörcserepek? Hogyan is tudná az emberi szem és az emberi szellem ezt meghatározni? S e bizonytalansággal meghatározhatatlanná, bizonytalanná válik mindaz, amit eddig a tükörről elmondtunk — mert állítható-e, még ha a napfény és az ég verődik is vissza a felületek végtelen sokaságáról, hogy e visszaverődésben a napfénynek és az égboltnak képét látjuk? Nem mozdítja-e a meg a tükröződés aktusa, a tükör részekre töredezése a tükrözöttet, vajon a millió darabra törött felület nem tükröződik-e maga is abban, ami benne, valaha, egységében jelent meg, összefüggő világgént — s ez azt a kérdést is felveti, hogy vajon az összefüggő világ, az ég sátra, a vizeket elválasztó boltozat, a víz és az ég tükre között, nem tükör-e maga is, és a világ nem attól lesz-e egység, hogy tükröződésében látjuk? Vajon nem a tükör varázsol-e a megszámlálhatatlanul sok, egymástól idegen elemből képet, képet, amit világnak nevezünk, s nem ezért, éppen ezért tartjuk-e Isten legfőbb bizonyítékának — ha a nem-bizonyíthatót bizonyíthatónak nevezzük — a tükör létezését?

Mert ha Isten mindennek alkotója, akkor nyilvánvalóan a tüköré is, s így a létezésben egymaga képes arra, hogy önmagát alkossa meg — önmagát, és a maga képmását, *tükrözését* végtelenszer és végtelenül sok formában. És ez a teremtés folytonosan folytatódik, az idő legkisebb töredéke alatt megújul és megváltozik, s ezzel megteremti az időt is, mérhetetlenül kicsiny osztásaival, részeivel, melyek mind különállóak, és amelyek nem választhatóak el egymástól, mert a tükör, ha végtelenül kicsiny is, akkor is felület, akkor is magába foglal valamit, ami nem ő, és elválaszthatatlanná válik e tőle idegen anyagtól. A látszat a valóságtól. S a létezés két fele, a látható valóság, és az, ami láthatatlanból látszattá változik, egyetlen almává lesz, az édenkerti gyümölcsé, melynek fénye máig sugárzik, olyannyira, hogy elég az őt illető szavakat megismernünk, és máris érezzük illatát, látjuk színét, és érezzük semmi máshoz nem hasonlítható ízét.

Mert tükör a szó is, Isten szava: *legyen*.

És a szerelmesek, akik egymás arcát használják tükörnek, hogy benne önmaguk arc-alatti arcát megláthassák? A láthatatlant, az önmaguk számára is ismeretlent, melyet egyedül a másiktól sugárzó szeretet képes igazi mivoltában megmutatni, a mindenképpen elfogadás gesztusában.

A másik sugárzásában látjuk magunkat, mint egy fordított irányú tükrösugárzásban. Ez az egyetlen tükrözés, ami nem a befogadott képet (felszíni, világi arcunkat), hanem a láthatatlant veri vissza, és ezzel a láthatatlannal telik meg a tükörlap, a tükör-arc, mely eddig sem volt üres, nem mindent befogadni képes, hanem a maga fényében látszó. A másiktól egyszerre én lesz, és az én a másikat hozza felszínre, és tünteti el egyben: a másik, az egyszerre befogadó-tükröző, a szerető saját vonásai

változnak meg úgy, hogy a szerelem odaadásában magunkat látjuk benne. Csoda ez, és ha igaz a két félre szakadt egykori ember legendája, az egyesülés valóban olyan, mint ahogyan a tükrőben látható kiegészíti a világ másik, valóságos, önmagát nem látó részét.

Mint ahogyan a múlt, az emlék kiegészíti jelenünket. A múlt is tükrözés, valamennyi tükörkép között a legrejtelmesebb, a már nem látható visszاسugárzása, káprázat, mely nem egyezik meg a belevetített képpel — de vajon egyezik-e a semmivel, azzal, ami bennünk is láthatatlan, és feltételezhető, hogy láthatatlan a világban, ahol egyszerre elmúlt és elmúlhatatlan. Semmivé válik-e az elmúlt, a már mindörökre láthatatlan, csak egy nem-tükröző tükrőben fel-felbukkanó kép, egy a világ milliárdnyi eltűnt képe között. A létező létezése sohasem szűnik meg, de átalakul azzá a semmivé, ami önmaga kioltása, de a világ differenciálatlansága része marad, éppen úgy, mint a világ differenciáltságáé. Honnét jönne elő vajon egy gyermekkori írisz rajza, a pompás nőszirmé, ami valaha elbűvölt és megrendüléssel töltött el, és nem csak e virág színe, formája, hanem mindaz az érzés, a szépség megismerhetetlenségének azóta is élő áhítata, ami ma éppen olyan kifejezhetetlen, mint akkor volt. És milyen ritkán történik meg a csoda, az érzések mélységében feltörő emlékek feltámadása, melyeknek csak lényege marad meg, nem a környezet, nem a mesterségesen elővarázsolt látvány, hanem az a tükrő mélyéből előtörő kép, ami valójában, felismerhetően láthatatlan, amiről tudjuk, hogy a semmi öltözik a káprázat képeibe. Igen, a tükrőnek mindennapi varázserején túl van még egy varázsereje, a semmiből képet alkotás aktusa, a teremtés megismerése, és gondolkozhatunk azon, hogy Isten teremtette-e a tükrőt, mint a teremtés folyamatának eszközét, saját képének kivetítésére, vagy Isten maga tükrő is egyben, s mindaz, amit látunk, nemcsak teremtés, hanem önmaga is, a valóság helyett talán káprázat formájában. Az elmúlhatatlan, az örökkévaló helyett a mulandóság fénysugaraiban, az emberi élet közegeiben, amely számunkra megkülönböztethetetlen az igazi léttől.

Ebben a megkülönböztethetetlen létben, az anyag és a káprázat közötti réstelen résben éljük életünket — és talán itt haljuk halálunkat is. Talán itt — de ha halott van a háznál, fekete kendővel takarják le a tükröket, melyeknek ezzel megszűnik létezésük.